

„Kerülöm az akadémiai zsargon használatát.”

Interjú John Robert McNeill környezettörténésszel

John Robert McNeill a Georgetown Egyetem professzora, 2011 és 2013 között az Amerikai Környezettörténeti Társaság (American Society for Environmental History)¹ elnöke. A környezettörténet a történettudomány azon kevés területének egyike, amely amerikai alapítású, s az amerikai kutatás lépéselőnyét jól mutatja, hogy az 1977-ben alapított ASEH létrehozását csak mintegy negyedszázaddal később (2001-ben) követte az ESEH, az európai testvérszervezet (European Society for Environmental History)² megalapítása. Az Egyesült Államok történelem-társadalmának mintegy tíz százaléka a környezettörténészek elismert szakmai közösségéhez tartozik. McNeill professzornak 2011-ben jelent meg magyarul a *Valami új a nap alatt. A huszadik század környezettörténete* című monográfiája.³ A könyvet, melyet tizenegy nyelvre fordítottak le, a *The Times* felvette a valaha volt legjobb tudományos könyvek listájára, bár maga a szerző ezt a munkáját nem tartja tudományos műnek. McNeill professzor 2011 őszén, a könyvbemutató alkalmával járt Budapesten, s ekkor előadásokat is tartott az ELTE Bölcsészettudományi Karán, az Atelier Európai Társadalomtudományok és Historiográfia Tanszék szervezésében, valamint a Közép-Európa Egyetemen. Az alábbi interjú azonban valamivel később, 2012 novembere és 2013 júliusa között készült vele. Abban állapotunk meg, hogy egyszerre csak egy kérdést küldök el neki, és mindig a válaszhoz igazodva fogalmazom meg a következőt: reméltem, hogy párbeszédünk ilyen módon hasonlít valamelyest az élő beszélgetéshez.

☐ *Hogyan határozná meg az identitását egy magyar történész számára?*

Ami az identitásomat, legalábbis a szakmai identitásomat illeti, környezettörténészként, illetve egyetemese történészként határozom meg magam. Az 1980-as évek óta született munkáim zömét a modern világ környezettörténetéről írtam, s ezek némelyikében a fejleményeket környezettörténeti vagy más aspektusból, globális nézőpontból szemléltem.

☐ *Az, hogy történész lett, az Ön vagy a családja döntése volt?*

Nos, amit ennek kapcsán először meg kell említenem, az, hogy az apám és a nagyapám egyaránt történészek, és már gyermekkoromban is a példaképeim

¹ A társaság honlapját lásd: aseh.net (Utolsó letöltés: 2013. október 15.)

² A társaság honlapját lásd: eseh.org (Utolsó letöltés: 2013. október 15.)

³ McNeill, John Robert 2011: *Valami új a nap alatt. A huszadik század környezettörténete*. Ursus Libris Könyvkiadó, Budapest.

voltak. Ennek ellenére az első iskolai szerelmem a matematika volt, és még egyetemistaként is azt választottam főtárgyamnak. Az Egyesült Államokban ugyanakkor a nem bölcsész hallgatók melléktárgyként gyakran felveszik a szabad bölcsészetet. Én is ezt tettem, és az első két évben a matematika mellett hallgattam irodalmat, antik tanulmányokat, fizikát, szociológiát, antropológiát és történelmet is. Majd a harmadik évben, köszönhetően a lineáris algebrával vívott, változó eredményű küzdelmeknek, arra a következtetésre jutottam, hogy talán nem is való nekem a matematika. Ez jelentette a fordulópontot az életemben, mert ekkor, 19 éves koromban végleg a történelem felé fordultam. Azt azonban, hogy a történettudomány területén próbálok karriert építeni, csak egy évvel később, az egyetem utolsó évében döntöttem el. Ahogy most így visszaemlékszem, ez a döntés egyben a képzelőerőm kudarcát is jelentette. Elképzelhető, hogy örömet leltem volna például az újságírásban is, de nem tudtam, miként kezdjek hozzá. Egészen biztosan élveztem volna a demográfiát vagy a nyelvészetet is, de akkoriban azt sem tudtam, hogy ezek léteznek. Tehát végül is jobb híján történész lettem. Amit végső soron nem bántam meg!

□ *És milyen örökséget kapott anyai ágon?*

Édesanyám, Elizabeth (1921–2006) az amerikai normák szerint művelt világpolgárnak számított, de távolról sem értelmiséginek. Gyermekkorában hosszú időt, egészen pontosan kilenc évet élt Görögországban, mert az édesapja ókori régész szeretett volna lenni, ami ugyan sohasem sikerült neki, de legalább az ottani angol tanítás szerény megélhetést biztosított a családjának. Édesanyám ez idő alatt jól megtanult görögül, s mire 20 éves lett, már a franciával, a némettel és az olasszal is elég jól elboldogult. Később valamennyire spanyolul is megtanult, s néhány mondatot számtalan más nyelven is beszélt, valószínűleg még magyarul is tudott néhány szót. Világlátásának középpontjában Európa és a mediterrán térség állt. Ez egyrészt abból fakadt, hogy a gyermekkorát Athénban töltötte, másrészt pedig 1944 és 1946 között két évet Algírban, Kairóban, Athénban és Nápolyban élt, amikor a *US Office of War Information* szolgálatában állt. Ez az intézmény az amerikai hadsereg kommunikációs (ha tetszik, propaganda) szervezete volt a II. világháború idején.

Édesanyám szülei még a világrajövelelem előtt meghaltak. Az ő családjából csak a testvérét ismertem, illetve az egyik nagybácsikámat és édesanyám számtalan nagynénjét, akik azonban már nagyon idősök voltak, én pedig túl fiatal ahhoz, hogy igazán megtaláljam velük a hangot. Talán az egyetlen kivételt az a nagybácsi jelentette, aki profi futballista volt (amerikai futballista természetesen), s akivel gyerekként, majd tizenévesen is jól kijöttem. De általában véve anyám családja, vagy a testvére (aki biztosítási ügynökként dolgozott) kevésbé gyakorolt hatást az életemre.

Anyám mindig arra biztatott, hogy tanuljak nyelveket, bár én még csak meg sem közelítettem az ő tudását. 21 éves koromban arra is ő vett rá, hogy utazzak el Görögországba, és tanuljak meg görögül. Meg is tettem, igaz, kevésbé eredményesen, mint ő. Gyakran tett finoman ironikus utalásokat az értelmiségiek

kirekesztő gondolkodásmódjára és képmutatására. A tudományos tevékenységgel szembeni előítéletei és türelmetlensége bizonyos mértékig az én gondolkodásomat is befolyásolták. Mindig úgy igyekeztem könyvet írni, hogy ha ő elolvassa, akkor megértse és örömet lelje benne. Szándékosan kerülöm az akadémia zsargon használatát. Nem más szerzők műveire reflektáló historiográfiai vitairatokat készítek (cikkekben természetesen felvállalok vitákat, de könyvekben soha). Ilyen módon számomra az édesanyám volt az „átlagos olvasó” (ahogy Amerikában emlegetni szoktuk, a *general reader*), ő jelentette azt a közönséget, amelyekre egy-egy könyv írása közben gondolok.

□ *És a skót ősök hagyatéka?*

Igen, az apám oldaláról skót családból származom. Egyrészt a Lowlands vidékéről, Glasgow környékéről, másrészt Barra szigetéről, egy szeles, csapadékos és hideg klímájú szigetről Skócia nyugati partvidékén. Inkább ez utóbbi gyökereimet tartottam fontosnak, elsősorban azért, mert ez volt a skót McNeill-klán székhelye, ráadásul én magam is jártam a szigeten. Az ide vonatkozó családi történet (amely vagy igaz vagy nem) úgy szól, hogy a fiatal John McNeill az 1770-es években Skóciából Kanadába emigrált, de a Szent Lőrinc-folyó torkolatvidékénél hajótörést szenvedett, ám sikerült partra úsznia a Prince Edward-szigetnél, ahol végül le is telepedett. A nagyapám, egy másik John McNeill 1885-ben már itt született. Az apám azonban Vancouverben, Kanada egy másik partvidéki területén látta meg a napvilágot. Ily módon vannak közelebbi, kanadai skót és távolabbi, szigeti skót gyökereim. Amennyire tudom, a másik oldalon (apám anyai ágán) a felmenőim walesi és angol eredetűek, de ahogyan az amerikaiak többségének, úgy nekem sincsenek néhány generációnál távolabbra nyúlóan biztos ismereteim az őseimre vonatkozóan.

Azt nem igazán tudnám megmondani, hogy ez az örökség pontosan milyen mértékben is hatott rám. Azt gyanítom, hogy a családomtól és felmenőimtől azokat az értékeket örököltem, amelyek a skót presbiteriánus egyház sajátjai, bár nem nevelkedtem annak intézményes keretei között. Minden kanadai-skót őszám, legalábbis azok, akiről tudok, nyugodt, csendes és szorgalmas ember volt. Mindegyikük, az apámat kivéve, a Prince Edward-szigeten nevelkedett, krumplit termesztett és teheneket tartott, vagyis a paraszti élet ritmusához igazodva élte az életét. Ami az apámat illeti, ő is a Prince Edward-szigeten töltötte a nyári vakációkat a nagyapja birtokán. Néhányszor én is nyaraltam ezen a farmon, bár őszintén szólva nem nagyon élveztem. A gyerekeim szintén jártak ott, de tőlük már senki sem várta el, hogy krumplitövet gyomláljanak, vagy tehenet fejjenek. A kanadai-skót őseim becsülték az írni-olvasni tudást és a tanulást, de a nagyapám volt az első a családban, aki a formális oktatási rendszerben sikereket ért el. Mindannyian tudtak azonban írni és olvasni, s alaposan ismerték a Bibliát. A nagyapám, hasonlóan a nővéreihez és unokatestvéreihez, emlékezetből hosszú szövegeket idézett belőle.

□ *Mikor költözött az édesapja Kanadából az Egyesült Államokba?*

Tízéves korában. Az idő tájt az amerikaiak és a kanadaiak nagyon könnyen keltek át a határon mindkét irányban. Apám huszonkét évesen kapta meg az

amerikai állampolgárságot, és kevéssel a II. világháború kitörése előtt vonult be az amerikai hadseregbe.

□ *Környezettörténészként határozta meg magát. A környezettörténet találta meg Önt, vagy Ön a környezettörténetet?*

Mindkettő igaz, de az utóbbi talán hangsúlyosabb. Abban, hogy környezettörténész lettem, miként életem annyi más vonatkozásában, a véletlen igen nagy szerepet játszott (bár gyanítom, hogy ezzel igen sokan ugyanígy vannak). Írtam egy szokványos történész doktori disszertációt, 1981-ben megvédtem az észak-karolinai Duke Egyetemen (*North Caroline Duke University*), ám a végzést követően két évig sehol sem találtam tudományos munkát. Több tucat pályázatomat utasították el, alkalmi munkákból (közöttük a tetőfedés volt a legjobb) és kutatási megbízási szerződésekből tartottam el magam. Akkor mosolygott rám a szerencse, amikor az egyik egyetemi professzorom, John Richards szerzett nekem egy határozott időre szóló szerződéses munkát egy tengerbiológiai intézetben, a *Woods Hole Oceanographic Institute*-nál, ahol ökológusokkal dolgoztam együtt. Richards Dél-Ázsia specialista volt, alig ismert, s nagy szívességet tett nekem azzal, hogy beajánlott. Az intézetnél dolgozó ökológusok az idő tájt a globális szén-ciklus működési mechanizmusának kutatásával és modellezésével foglalkoztak, s igyekeztek felbecsülni, hogy mekkora mennyiségű szén áramlik az óceánok, a légkör, a talaj és a vegetáció között. A megbízásom alapján évszázados léptékű vegetáció lefedettség-i becsléseket kellett készítenem Latin-Amerikára vonatkozóan egészen 1500-ig visszamenően. Azért bizonyultam alkalmasnak a feladatra, mert olvastam spanyolul, s némi nehézség árán még portugálul is. A munka során rövid összefoglalókat kellett írnom hozzávetőlegesen húsz ország felszínborítottságának történeti változásairól, Mexikótól kezdve egészen Chile és Argentína déli részéig. Az összefoglalókat kormányzati jelentések, mezőgazdasági összeírások, agrárexport-statisztikák és népességbecslések alapján készítettem el. Ez a megközelítés megfelelő ökológus munkaadóimnak is, akik az általam generált becsléseket számos publikációjukban felhasználták. A tizenhat hónapnyi munka tapasztalatai segítettek abban, hogy más fényben lássam a világot és a történelmet. Ekkor figyeltem fel arra, hogy mennyire fontos volt a föld és a vegetáció a társadalmak történetében, pedig ennek korábban nem tulajdonítottam nagy jelentőséget. Ez idő tájt, 1981 végén vagy 1982 elején véletlenül a kezembe került Alfred Crosby *The Columbian Exchange* című munkája.⁴ Ott hevert a számomra kijelölt irodában. Gyorsan kiolvastam, egyrészt mert kiváló stílusban íródott, másrészt mert ugyanazzal a tudományterülettel foglalkozott, amelyikkel én is, hiszen éppen Latin-Amerika földhasználatát és vegetációtörténetét igyekeztem minden erőmmel megérteni. A környezettörténet iránti érdeklődésemet elsősorban Al Crosby keltette fel. 1981–1982-ben tehát két tényező, a munka az ökológusokkal és Crosby könyve is a környezettörténet irányába terelt. A doktori disszertációmot követő első,

⁴ Crosby, Alfred W. [1972] 2003: *The Columbian Exchange. Biological and Cultural Consequences of 1492*. (Contributions in American Studies 2.) 30th Anniversary Edition. Greenwood Press, Westport.

önálló kutatási programom már kifejezetten környezettörténeti indíttatású volt. Ennek eredményeként írtam meg a *The Mountains of the Mediterranean World* című könyvemem,⁵ mely 1992-ben jelent meg. Ekkor már tudatosan foglalkoztam a környezettörténelemmel, a tudományterület számos fontos művét elolvastam, és lelkesen csatlakoztam ehhez a tudományos közösséghez.

□ *Ön az amerikai történettudomány „gyermeké”. Véleménye szerint melyek az amerikai történelemtanítás és tudományos szocializáció erényei, s melyek a gyengéi?*

Erre a kérdésre nem könnyű választ adnom, mert más országok gyakorlatát nem ismerem. Keveset tudok az európai országok képzési formáiról, valamelyest többet Kanadáról, illetve némely latin-amerikai országról. Azt hiszem – jelentősen ez akár jót vagy rosszat – az Egyesült Államokban folyó képzés általában véve nyitottabb, bár kevésbé mély és alapos, mint Európában vagy Latin-Amerikában, ugyanakkor a kanadai oktatás eléggé hasonlít az amerikaihoz. Az amerikai diákokat nemcsak bátorítják arra, de el is várják tőlük, hogy nagyon sokféle történelmet tanuljanak. Erre kiváló példa az én esetem, hiszen egyetemistaként egyaránt hallgattam afrikai, kínai, latin-amerikai, ókori görög és római, kora újkori európai, amerikai gyarmati és orosz történelmet is. Elmélyült szakosodásra azonban egyáltalán nem ösztönöztek. Sohasem képezték például arra, hogy miként lehet bármiféle levéltári forrást értelmezni. Semmilyen nyelvből nem kaptam komoly képzést, soha nem tanultam úgynevezett „nehéz” nyelveket. Ily módon a képzettségem inkább saját választásaim eredménye, mint az amerikai oktatási rendszer terméke. Ismerek olyan hallgatókat, akik például szinte kizárólag a Közel-Kelet történelmére szakosodtak, s kutatásaik előmozdítása érdekében megtanultak arabul, perzsául, törökül, esetleg annak még az oszmán török változatát is elsajátították. A személyes tapasztalataim azonban nekem mások.

□ *Volt-e olyan mestere, aki meghatározta a tudományos pályáját?*

Erre a kérdésre egyértelmű választ tudok adni: nem volt. A disszertációm témavezetője, egy kanadai történész az alkotmányjog és a hadtörténet művelője volt. Kedves ember, de történeti kutatói ismeretei és látóköre alig terjedt túl a 20. század első felére vonatkozó tapasztalatokon. Kedveltem őt, nem gondolom azonban, hogy komolyabban befolyásolta volna a fejlődésemet. Nála sokkal jobban hatott rám egy másik professzorom, a korábban már említett John Richards. Bár az ő előadásait Dél-Ázsia történelméről az egyetemi évek során nem hallgattam, de amint már utaltam rá, segített állást találni, és mivel ő maga is érdeklődött a környezettörténet iránt, az én érdeklődésemet is ebbe az irányba terelte. A legnagyobb hatást mégis Alfred Crosby gyakorolta rám, bár nem személyes mentorálás útján, hanem a *Columbian Exchange* című könyvével. Ezen kívül mindig ott volt a háttérben történész apám példája, aki az 1970-es évek végén egy jelentős könyvet írt a betegségek szerepéről a világtörténelemben

⁵ McNeill, John Robert 1992: *The Mountains of the Mediterranean World: An Environmental History*. (Studies in Environment and History.) Cambridge University Press, New York.

(*Plagues and Peoples*).⁶ Neki tulajdonítom a betegségek történelmi szerepére irányuló érdeklődésemet, s ugyancsak az apám hatására törekszem arra, hogy globális léptékben helyezzem el az általam éppen vizsgált történelmi eseményeket.

□ *Emmanuel Le Roy Ladurie tipológiája szerint a történészeknek két alaptípusuk van: az ejtőernyős, aki felülről, a struktúrák ismeretében közelít az eseményekhez, és a szarvasgomba vadász, aki az eseményekre koncentrál, s mindent a lehető legközelebről, a maga egyediségében szemlél.*⁷ Őn melyik csoporthoz tartozik?

Nem vagyok meggyőződve annak helyességéről, hogy Le Roy Ladurie csupán két történetstípussal számol. Úgy gondolom, a történészek tipizálására többféle megközelítés és skála létezhet. Ami például engem illet, a különböző projektekben különbözőképpen működtem. Bizonyos munkáimat ejtőernyősként írtam, vagyis ezek globális nézőpontból megírt, áttekintő és szintetizáló művek voltak, de időről időre bennük is előkerültek regionális és lokális, részletesebb utalások. A *Valami új a nap alatt* című könyvem kiváló példája ennek,⁸ hiszen ott az általános és globális okfejtés, illetve a helyi események bemutatása támogatják egymást. Mindazonáltal, egy későbbi könyvem megírása közben belevettem magam a szúnyogtológia részletkérdéseibe (*Mosquito Empires*),⁹ s a karibi térségre vonatkozó hadtörténelmi, valamint a migrációval kapcsolatos, speciális dokumentumokat dolgoztam fel benne. Ez a megközelítés a képzeletbeli skálán sokkal közelebb áll a Le Roy Ladurie-féle szarvasgomba vadászhoz.

Nézetem szerint a történészeknek egyaránt el kell igazodniuk a mikro- és a makrostruktúrákban is. Minden egyes történésztől nem várható el ez az univerzalizmus, de ideális esetben a mikrotörténésznek (nem egészen a szarvasgomba vadásszal azonos értelmű az olasz *microstoria*, amit egyebek mellett Carlo Ginzburghoz szokás kötni) el kell tudnia helyezni a munkáját tágabb kontextusokban is, és a makrotörténésznek általános megállapításait hozzá kell kapcsolnia bizonyos egyedi eseményekhez. Ami engem illet, már jó ideje történészként működöm, s megadatott a lehetőség, hogy a munkám során különböző léptékeket használjak. Mindkét megközelítést szeretem, mindkettőnek megvannak a maga előnyei (és hátrányai), a legszerencsésebbnek azonban a kettő kombinációját tartom.

⁶ McNeill, William H. 1977: *Plagues and Peoples*. (Anchor Books Editions.) Anchor Press, Garden City, N. Y.

⁷ Rostain, Sophie 2001: Le Roy Ladurie, „le truffier”. *Libération Médias* 11. septembre. http://www.liberation.fr/medias/2001/09/11/le-roy-ladurie-le-truffier_376717 (Utolsó letöltés: 2013. október 30.).

⁸ McNeill, John Robert 2000: *Something New Under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World*. (The Global Century Series.) W. W. Norton & Company, New York.

⁹ McNeill, John Robert 2010: *Mosquito Empires. Ecology and War in the Greater Caribbean, 1620–1914*. Cambridge University Press, New York.

□ *Első könyvét egy globális történeti problémának szentelte,¹⁰ az európai gyarmatosítók és az amerikai gyarmatok viszonyát elemezte gazdaság- társadalom- és végső soron környezettörténeti nézőpontból. Honnan vette ehhez a bátorságot 31 évesen?*

Még nem voltam egészen 31 éves sem, amikor a könyv – a doktori értekezésem átdolgozott változata – megjelent. A PhD tanulmányaim kezdetekor feltett szándékom volt, hogy a kanadai történelemmel foglalkozzak. Az motivált, hogy apám családja Kelet-Kanadából származott, s gyermekkorom egy részét is ott töltöttem. A kanadai történelem professzora azonban, akivel a *Duke University*-n volt szerencsém találkozni, meglehetősen ódivatú volt, és elsősorban Kanada alkotmányjogi fejlődése érdekelt. Azt javasolta, hogy a disszertációmát írjam a kanadai hadsereg (ezalatt a brit hadsereg Kanadában elszállásolt egységeit kell érteni) egyik sajátos, 1805-től 1816-ig működő ezredéről, amelyet *Fencibles*-nek neveztek (a kifejezés a védelmező jelentésű *defencibles* szóból ered). Megéreztem, hogy ez nem lenne jó döntés, s volt bátorságom elhárítani az ajánlatot, szerencsére a professzor sem erőltette különösebben a dolgot.

Ugyanakkor némelyik tanáromnak sikerült felkeltenie az érdeklődésemet, és az egyiküknek a gyarmati Latin-Amerika volt a kutatási területe. Ezért aztán úgy változtattam meg a doktori témámat, hogy a koloniális Kanada és a gyarmati Latin-Amerika egyaránt szerepet kapott benne. Vizsgálódásaim középpontjába a Cape Breton-sziget (amelynek egyetlen exportcikkét a hal jelentette) és Kuba (ahonnan cukor, dohány és egyéb csempészáru került külföldre) 18. századi exportgazdaságát helyeztem. Arról is írtam, hogy ezek a területek miként illeszkedtek a francia és a spanyol birodalmak katonai struktúrájába, különös tekintettel az olyan nagy és költséges erődítményekre, mint például Louisbourg, illetve Havanna. Mindehhez tudni kell, hogy 1758-ig a Cape Breton-sziget francia fennhatóság alatt állt. Így a doktorim gazdaság- és hadtörténeti munka lett, gyakorlatilag mindenféle környezettörténeti vonatkozás nélkül. Vagyis az említett könyv tisztán összehasonlító történelem. Nem globális vagy világtörténeti vállalkozás, inkább egy, az Atlantikum történetét feldolgozó esettanulmány. Szerencsés voltam, hogy találtam rá kiadót. Az *UNC Press*¹¹ előtt legalább tíz kiadó utasította el a kéziratomat.

□ *Mindenesetre a könyve második fejezetében („Gyarmati tájak és tengerek”) erősen érezhető a braudeli környezetfelfogás hatása. Milyen módon befolyásolta az Annales-iskola a történelemről való gondolkodását?*

Én is azt gyanítom, hogy ennek a fejezetnek a megírásában szerepet játszott az *Annales* történészeinek hatása. Az idő tájt olvastam Marc Bloch, Fernand Braudel és Emmanuel Le Roy Ladurie munkáit, s talán még Georges Dubyt is. Nagyon tetszett az említett francia szerzők könyveiben a földrajzi környezet iránti érdeklődés. Én is valami hasonlót akartam írni. Bizonyos dolgokat Kuba és a halban gazdag tenger által övezett Cape Breton-sziget esetében is *milieu*-ből

¹⁰ McNeill, John Robert 1985: *The Atlantic Empires of France and Spain: Louisbourg and Havana, 1700–1763*. The University of North California Press, Chapel Hill.

¹¹ A *University of North California Press* rövidítése.

igyekeztem levezetni. Az *Annales* történéseinek példáját követve kiterjesztettem az érdeklődésemet a *terroir*-ra, a tengerre, ami logikus lépésnek bizonyult, hiszen az észak-nyugati Atlantikum a 17–18. században rendkívül gazdag zsákmányt kínált a tőkehal halászok számára. Ráadásul a szárazföld (Észak-Massachusetts) igen terméketlennek bizonyult, ily módon más járható út nem volt, csak a tenger. Figyelembe vettem a történeti földrajzi részleteket, s leginkább a tengerek irányába terjesztettem ki az érdeklődésemet, de ez ekkor még nem jelentette azt, hogy nyomon követtem volna a környezeti változásokat.

□ *Véleménye szerint mi a különbség a történeti földrajz és a környezettörténet között?*

Azt gondolom, bizonyos esetekben nincs igazán különbség a kettő között, amennyiben azonban mégis mutatkozik némi eltérés, akkor az rendszerint két vonatkozásban jelenik meg. Egyfelől a környezettörténetek jobban érdeklődnek a környezetben és a tájban bekövetkezett változások iránt. A történeti földrajz művelői többnyire megelégednek azzal, ha képesek rekonstruálni az általuk kiválasztott táj állapotát egy bizonyos történeti időpontban, például azt, hogyan nézett ki Magyarország 1700-ban. Ez önmagában is kétségtelenül tiszteletreméltó feladat, ám a környezettörténetek általában figyelnek a táj evolúciójára is, ezért egy 1700-ra exponált pillanatfelvétel számukra kevés. Másfelől gyakran eltérőek a forrásaik is. Nem minden esetben, de a történeti földrajzosok többnyire régi térképeket, geo- és bio-archívumokat használnak, míg a környezettörténetek inkább régi szövegekből dolgoznak. Az eltérések jelentős mértékben a történész és a földrajzos képzésben mutatkozó különbségeken alapulnak. Persze számos kivétel is akad, hiszen vannak olyan földrajzosok, akik sokkal inkább szövegeket használnak, mint bármilyen más jellegű forrást, s akadnak történészek, akik jól elboldogulnak a régi térképekkel, a geo- vagy bio-archívumokkal, a pollenmintákkal, a fosszilizálódott magleletekkel vagy a növényi maradványokkal.

□ *Fernand Braudel monográfiáinak volt valamilyen szerepük abban, hogy a Mediterráneum kutatásának irányába fordult?*

Braudel híres monográfiájának¹² 1966-os átdolgozott kiadását angol fordításban még egyetemista koromban, valamikor 1977-ben vagy 1978-ban elolvastam. Az idő tájt lehetőségem nyílt arra, hogy személyesen is felfedezzem Spanyolország, Olaszország és Görögország tájait, és ott könnyen el tudtam képzelni a Braudel által leírt hegyvidékeket, síkságokat és tengereket. A könyv első részét egészen lenyűgözőnek tartottam, a földrajzi leírást, s annak kifejtését, hogy az emberi tevékenységet miként befolyásolta a topográfia, a talaj, a vegetáció, az éghajlat, s még annyi más földrajzi tényező. A második, a gazdasági folyamatokról szóló kötetet szintén érdekesnek találtam, s emlékszem, milyen nagy hatást gyakorolt rám a feldolgozott források tömege. Ám a 16. század politikai viszo-

¹² Braudel, Fernand [1949] 1966: *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II*. 3 vol. (Deuxième édition révisée.) Armand Colin, Paris. Az angol változat: Braudel, Fernand 1972: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. Harper & Row, New York.

nyairól szóló harmadik részt nem fejeztem be. Az már túl részletes volt az akkori ízlésemnek.

Nem sokkal ezt követően, talán 1982-ben, elhatároztam, hogy megírom a saját könyvem a Mediterráneumról. Braudel munkája ebben inspiráló szerepet játszott, s egyben forrásként is szolgált, ugyanakkor tisztában vagyok vele, hogy az én könyvem nem vetekedhet Braudelével. Viszont ekkoriban már elkezdtem foglalkozni a környezeti változások kérdésével, s nem csupán a környezeti kényszerek mint történelemformáló tényezők érdekelték. Ezzel szemben Braudel még nem számolt a környezeti változás ideájával. Egy keveset írt ugyan a velenceiek intenzív hajóépítése által okozott erdőpusztulásról, és valószínűleg Emmanuel Le Roy Ladurie hatására¹³ némi figyelmet szentelt a klímaváltozásnak is. Ám ezeken túl nem említette a Mediterráneum környezeti változásait, amit én hiányoltam. Az ebben a témában írott könyvem az 1980-as évek végén dolgoztam, s végül 1992-ben jelent meg. A *The Mountains of the Mediterranean World: An Environmental History* című munkámat kifejezetten a Marokkó, Spanyolország, Olaszország, Görögország és Törökország hegyvidéki régióiban végbement környezeti átalakulások bemutatásának szenteltem. Libanonnal is szívesen foglalkoztam volna, de az akkori politikai viszonyok nem kedveztek a külföldi kutatóknak az országban. Mindenekelőtt a vegetációra és a talajviszonyokra fókuszáltam, és arra az eredményre jutottam, hogy a hegyvidéki területeken a 19. és kora 20. században jelentékeny erdőpusztulás ment végbe, aminek a nyomán az erózió is felerősödött. 1960 után ugyanakkor számos területen némi újraerdősülés zajlott. Kétségtelen, hogy Braudel inspirálóan hatott a könyvem megszületésére, azt a figyelmet pedig, amit ő a földrajzra és a földrajzi helyekre fordított, igyekeztem a saját szövegeimbe is áttemelni.

□ *A francia Annales-iskola milyen hatást gyakorolt az amerikai történetírásra?*

Az *Annales*-nak sok a követője Spanyolországban, Olaszországban és Lengyelországban, de jóval szerényebb volt a hatása Németországban vagy Nagy-Britanniában. Azt nem tudom, hogy Európa más részein mi a helyzet. Az mindenestre tény, hogy egy *Fernand Braudel Center* működik a *Binghamton University* keretében (ez az egyetem korábban a *New York State University*-hez tartozott, és a tíz New York államban működő felsőoktatási intézmény egyike). Ám ez egyszerűen annak a következménye, hogy a történeti szociológus Immanuel Wallerstein, aki Braudel kapitalizmusra vonatkozó munkáinak lelkes rajongója volt, ott dolgozott. Ezen kívül Braudelről elnevezett intézmények működnek Brazíliában is. Az *Annales* felfogása az Egyesült Államokban a középkori és a kora újkori Európa történetének kutatóira gyakorolt leginkább hatást, az Egyesült Államok történetével foglalkozó történészekre gyakorlatilag nem. Az *Annales* folyóirat szellemi köréhez tartozó, széles körben ismert és idézett történészek Braudel, Le Roy Ladurie és Duby voltak az Államokban, de érdemes még megemlíteni

¹³ Ladurie 1967-ben napvilágot látott úttörő jelentőségű könyve azóta számtalan kiadás megélt, és angol, japán, olasz, orosz, valamint spanyol fordításban egyaránt olvasható. Le Roy Ladurie, Emmanuel 1967: *Histoire du climat depuis l'an mil*. Flammarion, Paris.

a folyóiratot alapító Marc Bloch nevét is, aki két generációval korábban hatott igen erőteljesen, elsősorban a középkorászokra.

□ *Miként lett regionális történezből globális kérdésekkel foglalkozó történész?*

Erre könnyű válaszolnom, bár a válasz három tényezőtől adódik össze. Először is az édesapám, ahogyan korábban már említettem, egyetemes történész volt, és soha nem fáradt bele abba, hogy az emberi történelem egységéről beszéljen nekem. Vele kapcsolatban ez az egyik legerőteljesebb gyermekkori emlékem. Másfelől akkoriban, amikor a *Duke University* doktori ösztöndíjasa voltam, a kar egyik vezető oktatója, John Cell úgy döntött, bevezeti az egyetemes történelem oktatását. Ő kért fel arra, hogy csatlakozzam az oktatást végző csoporthoz. Elfogadtam a felkérést, részint az így megszerezhető pénz miatt, részint pedig tapasztalatszerzés céljából. Amikor néhány évvel később átjöttem a Georgetownra, azonnal készítettem egy előterjesztést a világtörténelem oktatására, s néhány éves megszakítástól eltekintve azóta is tanítom ezt a tárgyat. A harmadik ok pedig az volt, hogy az 1990-es évek legelején a Yale Egyetem egyik kiváló professzora, Paul Kennedy elindított egy könyvsorozatot a 20. század általános történelméről,¹⁴ s a kötetek mindegyike a globális nézőpontot képviselte. Kennedy úgy határozott, hogy a sorozatba beilleszt egy környezettörténeti kötetet is, s amikor szerzőt keresett, Bill Cronon, egyik kollégája a Yale-en, feltehetőleg mások mellett az én nevemet is megemlítette. Kennedy végül engem kért fel a könyv megírására, ami 2000-re el is készült (*Something New Under the Sun*). Tudósként ez volt az első igazi globális léptékű vállalkozásom, de az egyetemi oktatói munka jó felkészülést jelentett erre a feladatra.

□ *Lehetséges, hogy Paul Kennedy nélkül soha nem született volna meg ez a könyv?*

Igen, könnyen lehet, hogy ha nincs Kennedy felkérése, akkor nem írom meg ezt a könyvet. Akkoriban ugyanis azon a kutatási programon dolgoztam, amelyből később a *Mosquito Empires* című munkám született. Az erre vonatkozó jegyzeteimet azonban a megbízás miatt évekre félre kellett tennem.

□ *Egy könyv írása interaktív tevékenység. Változtatott-e Önön, illetve a gondolkodásán a 20. század környezettörténetéről szóló könyv megírása?*

Nem gondolom, hogy a *Something New Under the Sun* alapvetően befolyásolta vagy megváltoztatta volna az életemet. Ugyanakkor az írása közben egy fontos dologról megváltozott a véleményem, mégpedig azzal kapcsolatban, hogy a népszerűség vagy az energiatermelés befolyásolja-e jelentősebben a környezeti változásokat. A téma kapcsán végzett kutatásaim eredményeként felülbíráltam a népszerűség növekedésére vonatkozó korábbi nézeteimet, s ma már sokkal inkább az energiatermelést tekintem a fő mozgatóerőnek. A könyv megjelenése valamelyest azért mégiscsak hatott az életemre, hiszen ennek köszönhetően számos helyre hívtak előadást tartani. Azelőtt évente összesen egy, esetleg két előadásra kértek fel, ezt követően azonban a meghívások száma már a húszat is

¹⁴ The Global Century Series. A New York-i W.W. Norton & Company kiadó sorozata. Ebben jelent meg McNeill könyvéén kívül például: Reynolds, David 2001: *One World Divisible. A Global History Since 1945*. W.W. Norton & Company, New York.

elérte (de csak a felének tudtam eleget tenni). A könyvnek hála 2000 óta minden évben néhány alkalommal jártam Európában, és legalább kétévenként egyszer Kelet-Ázsiában is. Ennek ellenére azt gondolom, hogy alapvetően ugyanaz az ember vagyok, aki tizennégy éve.

☐ *Véleménye szerint A valami új a nap alatt tudományos vagy ismeretterjesztő munka?*

Nem gondolom, hogy ez tudományos mű lenne, annak ellenére, hogy néhány éve felkerült a londoni *The Times* valaha kiadott legjobb tudományos könyveinek listájára. Nem tartalmaz saját kutatási eredményeket, minden információt mások által jegyzett publikációkból merítettem. Az én szerepem mindössze csak annyi volt, hogy egybegyűjtöttem a különféle helyeken hozzáférhető adatokat, s azokat (többé vagy kevésbé) koherens módon bemutattam.

☐ *Máig a 19. század energetikai paradigmájában élünk, a 20. század ehhez gyakorlatilag csak az atomenergiát tette hozzá, ami azonban jelentős veszélyeket rejt magában. A megújuló energiaforrások nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A modern világnak és az önfenntartó növekedésnek az olcsó energia az egyik pillére. Hogyan lehetne kitorni ebből a helyzetből?*

Ha lenne használható ötletem az energiahelyzet megoldására, akkor már megosztottam volna a világgal. Amióta a légköri szén-dioxid koncentráció elérte a 400 ppm-et,¹⁵ amire az elmúlt négymillió évben nem volt példa, sürgetővé vált az üvegház-gázok kibocsátásának csökkentése. Rövid távon ez több gázt és kevesebb szenet, valamint a nukleáris energia felhasználását jelenti. Személy szerint mélyesen aggódom a nukleáris balesetek és a hulladék miatt, ám mindennek ellenére a kínaiak tucatszámra építik az atomerőműveket. Reményeink szerint hosszabb távon, 30–50 éves léptékben nagyobb szerepet kaphatnak a megújuló energiaforrások. Ennek a valószínűsége abban az esetben nőne, ha

- a) létrehoznánk egy globális piacot a szénkibocsátásra vonatkozóan, okulva az Európai Unióban tapasztalt nehézségekből,
- b) eltörölnénk a számos fosszilis energiahordozóra vonatkozó támogatásokat.

Az energetikai átmenetek hosszú ideig, akár több évtizedig is eltarthatnak, s mi a következő korszak első szakaszában vagyunk. Azt gondolom, még a mi időnkben eljön az új korszak, már csak azért is, mert az elektromos energia termeléséhez vagy a fűtéshez teljesen illogikus szenet elégetni. A következő száz évben azonban a repülésben s talán még néhány egyéb területen is biztosan használjuk majd az olajszármazékokat.

☐ *Már említette, hogy a Mosquito Empire megírását hosszú időre el kellett halasztania. Milyen fázisokon keresztül jutott el a kutatási anyag a megjelenésig?*

Még az 1980-as évek elején, diákkoromban született néhány korai ötletem a sárgaláz történelmi jelentőségéről. A könyv megírása előtt azonban ebben a témában csak egy konferencia-előadást tartottam, illetve annak nyomán

¹⁵ A „ppm” jelentése *parts per million*, magyarul rész a millióban. A ppm megadja a rendszer millió (10⁶) egységében az illető komponens mennyiségét.

született egy tanulmányom. Tizenöt éven keresztül a kisgyerekeim miatt úgy éreztem, hogy nem tudok néhány napnál hosszabb időre elszabadulni otthonról. Így az elmélyült levéltári kutatásokkal várnom kellett. Aztán a *Mosquito Empires* munkálatait kétszer is el kellett halasztanom, az alapvetően másodlagos forrásokra épülő könyveim megírása miatt (*Something New Under the Sun, The Human Web*¹⁶). Végül 2003-ban, illetve 2004-ben tértem vissza a sárgaláz és a karibi térség kutatásához, tettem néhány rövid tanulmányutatót spanyol és brit levéltárakba és könyvtárakba, majd a könyv kéziratát 2008 és 2009 folyamán készítettem el.

□ *A Mosquito Empire című könyve az amerikai történelem olyan szimbolikus jelentőségű eseményeinek adott újfajta értelmezését, mint például a függetlenségi háború. Hogyan reagált arra az amerikai történész társadalom, hogy beemelte az amerikai történelem meghatározó szereplői közé a szűnyogokat?*

Csalódással fogadtam, hogy az amerikai forradalommal foglalkozó történészek nemigen vettek tudomást (legalábbis ez idáig) koncepciómról. Semmilyen kritikát nem fogalmazott meg senki, és eddig a nézeteimet sem vitatták. Talán szerencsésebb lett volna, ha a vonatkozó fejezetet előbb cikk formájában jelentetem meg, de ezzel már elkéstem.

□ *Milyen mértékben épült be a környezettörténet az általános amerikai történetírásba?*

Némely vonatkozásban sikeresen beépült. A legjobb példa erre, ahogyan Al Crosby *Columbia Exchange* koncepciója a történelmi közgondolkodás részévé vált. Ám ezen túl is megjelent néhány jól megírt környezettörténeti könyv, melyeket az Amerika általános történetével foglalkozó kurzusokon is oktatnak, ilyen például Donald Worsternek a *Dust Bowl*ról írt könyve,¹⁷ vagy William Cronon *Changes in the Land* című munkája.¹⁸ Az Amerika történetéről szóló tankönyvek általában tartalmazznak valamit a híres homokvihár-hullámról (*Dust Bowl*),¹⁹ a nemzeti parkok mozgalmáról az 1880-as és az 1920-as évek között, és az ökológiai gondolkodás elterjedéséről az 1960-as és 1970-es években.

□ *Léteznek-e iskolák az amerikai környezettörténet-írásban?*

¹⁶ McNeill, John Robert 2003: *The Human Web: A Bird's-eye View of World History*. Norton, New York.

¹⁷ Worster, Donald 1979: *Dust Bowl. The Southern Plains in the 1930s*. Oxford University Press, New York.

¹⁸ Cronon, William 2003: *Changes in the Land: Indians, Colonists, and the Ecology of New England*. Hill & Wang, New York.

¹⁹ A *Dust Bowl* tulajdonképpen homok- és porviharok sorozata volt, amely a kanadai és az amerikai préri területeit sújtotta. A „mocskos harmincas évek” néven is elhíresült természeti katasztrófa 1930-ban kezdődött, és egészen 1941-ig tartott. A porviharokat részint a tartós aszályos időszak okozta, részint pedig az, hogy az ekkoriban földhöz jutott családok óriási szűz préri földeket törtek fel, és nem a természeti adottságoknak megfelelő mezőgazdasági eljárásokat alkalmazták. Így a korábban a füves növényzet által megkötött talajt az aszály hatására a szél por formájában széthordta. Ennek következtében pedig sok ezer farmercsalád veszítette el a megélhetését.

Ezt nem mondhatnám. Don Worsternek Kansasben és Bill Crononnak Wisconsinban nagyon sok doktorandusz hallgatója van, de az általuk folytatott kutatások rendkívül sokirányúak, s ezek az emberek nem képviselnek egy mester körül formálódó, koherens iskolát.

☐ *Az egyik budapesti előadásán említette, hogy az amerikai történészek mintegy 10%-a környezettörténész. Becslése szerint hogyan alakul az amerikai történettudomány „szektorialis” megoszlása?*

Úgy ítélem meg, hogy az amerikai történészek nagyjából fele társadalomtörténésznek vallja magát, 10% gazdaságtörténész, 20% politikatörténész, 10% környezettörténész, s a fennmaradó 10% az egyéb kutatási területek között oszlik meg. Természetesen ezek csak becslült arányok.

☐ *Georgetowni munkája mellett tagja a washingtoni School of Foreign Service tanári karának is. Miben különbözik az ott végzett munkája az általános egyetemi tevékenységétől?*

Georgetownban ez nem szokatlan, még legalább tíz egyetemi tanár kollégám dolgozik egyszerre mindkét intézményben. Ez persze azzal jár, hogy kétszer annyi megbeszélésen kell részt vennem, mint a professzorok többségének. Amikor felkértek rá, hogy külügyi tanulmányokat folytató hallgatókat tanítsak, nagyon megörültem. Ez a munka igen élvezetes, s ennek az egyik oka az, hogy a diákok nagyjából fele külföldi. Ez persze azzal is jár, hogy kevesebb időm jut a doktori képzésre, amit viszont fájlok. Alapvetően azonban nem az intézmény határozza meg a kurzusaim tartalmát. Vannak hallgatóim az egyetem minden szervezeti egységéből, a közgazdasági és az egészségügyi intézetből ugyanúgy, mint a külügyi iskolából, valamint a bölcsész- és a természettudományi képzésekről is. Ily módon az órák tartalmát mindig a hallgatósághoz igazítom.

☐ *Melyek a Georgetownon folyó történész képzés specialitásai és erényei?*

Talán az a legfontosabb sajátosság, hogy a Történeti Tanszéken negyven teljes munkaidőben dolgozó kollégából mindössze kilenc specializálódott az Egyesült Államok történelmére. Az amerikai egyetemeken ez az arány 33–50% között változik, s ez nálunk mindössze 22%. Van öt Közel-Kelet kutatónk, három Oroszország és négy Kína specialistánk, ami országos összehasonlításban meglehetősen szokatlan. Így a tanszékünkéről elmondható, hogy az amerikai átlaghoz viszonyítva inkább globális érdeklődésű és kevésbé Amerika-centrikus kutatókból áll.

☐ *Jelenleg egy könyv kéziratán dolgozik, amelyben a világ környezettörténetét a II. világháború utáni bő fél évszázadra vonatkozóan dolgozza fel. Mi ösztönözte arra, hogy szűkebb időtávban újra megvizsgálja a globális környezeti változások kérdését?*

Az élet ismétli önmagát, ez a könyv része egy nagyobb projektnek, amelynek keretében az 1945 utáni világ történetét dolgozzuk fel. Így aztán az időhatárokat megint nem én választottam, hanem adottak voltak a számomra. Azt gondolom ugyanakkor, hogy ebben az időszakban a globális környezettörténelem nézőpontjából is van koherencia. Az energiafelhasználás és a népességnövekedés 1945-öt követően egyaránt felgyorsult, s ez számos más, környezeti szempontból

nagy jelentőségű változással járt (üvegház-gázok kibocsátása, a műtrágyahasználat terjedése, motorizáció és ehhez hasonló). Ezért azt gondolom, hogy ennek az időszaknak a kiválasztása egy kicsit logikusabb döntés volt, mint az egész 20. század a *Something New Under the Sun* című munkám esetében.

☐ *Van-e olyan régóta dédelgetett kutatási terve, amelyet szeretne megvalósítani a jövőben?*

Van egy listám az íróasztalom melletti falon „könyvek, amelyeket meg kell írnom” felirattal. Az első öt helyen a következők állnak:

1. Az ipari forradalom környezettörténete;
2. Thomas Midgley életrajza;
3. A mediterrán alföldek környezettörténete;
4. A Potomac folyó (a házunk közelében folyik) környezettörténete;
5. A fosszilis energiahordozók geopolitikája.

☐ *Tervei megvalósításához jó egészséget és sok sikert kívánok! Köszönöm a beszélgetést!*

Az interjút készítette: *Rácz Lajos*